

P A P E Ž Ů V P R O T E S T P R O T I N A C I S M U

K 50. výročí encykliky Pia XI. "S palčivou starostí"

V neděli 14. března 1937 doručil na papežskou nunciaturu v Berlíně zvláštní posel z Říma 26 exemplářů dokumentu, který byl přesně za týden předčítán ve všech katolických kostelích Německé říše a který vzbudil všeobecnou pozornost. Fakt, že se na biskupských úřadech, sledovaných špicly a denuncianty, i v mnoha tiskárnách podařilo utajit tisk encykliky, že se o tomto spisu dozvědělo všudypřítomné gеста-po teprve 20. března, tedy den před předčítáním, to patří k mimořádným výkonům v letech hnědé diktatury. Neboť tomuto datu byl už list k dispozici v tisících exemplářů.

To, co se v onu Květnou neděli 21. března 1937 předčítalo z kazatelen všech katolických kostelů, způsobilo, že si mnoho katolíků v Německu ulehčením vydechlo (s nimi i dosti evangelických křesťanů) a současně přivedlo nacisty do stavu slepé zuřivosti. Neboť něčeho takového se v Německu "třetí říše" už nikdo potom neodvážil: vyslovit na veřejnosti, před milióny lidí to, co papež Pius XI. řekl "o postavení katolické církve v Německé říši". Bylo příznačné, že tato encyklika byla první a jediná, jejíž originální text byl uveřejněn v německém jazyce; cituje se počátečními slovy "Mit brennender Sorge".

"S palčivou starostí a stoupajícím rozhořčením pozorujeme už delší dobu křížovou cestu církve a vzrůstající útrapy vyznavačů a vyznavaček, kteří jí zůstali smýšlením i činy věrní uprostřed země a lidu, kterému kdysi sv. Bonifác přinesl radostné poselství o Kristu a Božím království."

Po těchto úvodních slovech mluví papež Pius XI. o právě tak neobyčejné "historii vzniku" tohoto dokumentu:

"Tato naše starost není umenšena tím, o čem nás na našem nemocničním lůžku pravdivě podle povinnosti informovali zástupci nejdůstojnějšího episkopátu ..."

Další písemný text, datovaný přesně čtvrt roku před předčítáním encykliky - "Vatikán, 21. prosince 1936" - informuje o prvním kroku ohledně encykliky. Za to dopis kardinála státního sekretáře Eugenia Pacelliho předsedovi biskupské konference ve Fuldě, arcibiskupovi ve Vratislavi (Breslau, nyní Wrocław), kardinálu Adolfu Bertramovi, ve kterém se mimo jiné říká:

"Pronikavá opatření a zákony - zvláště o Hitlerjugend - vytvořily situaci, jejíž důsledky by bez jednotného a včasného jednání nejdůstojnějšího episkopátu mohly vést k těžkým škodám. Aby ze strany Svatého stolce bylo vyzkoušeno všechno, aby k zamezení těchto znepokojivých možností, chová Svatý otec přání, aby tři nejdůstojnější páni kardinálové spolu s nejdůstojnějšími pány biskupy Berlína a Münsteru co nejdříve po začátku roku podstoupili obtíže cesty do Říma, aby se s nimi mohl poradit a případně udělat odpovídající rozhodnutí ... Je žádoucí, aby tato společná cesta do Říma byla před veřejností zatajena až do doby odjezdu jmenovaných členů nejdůstojnějšího episkopátu ..."

12./13. ledna 1937 se němečtí biskupové sešli ve Fuldě k mimořádnému zasedání biskupské konference, na jejímž pořadu byl mimo jiné referát kardinála Faulhabera se shrnujícím přehledem o proticírkevním boji nacionálních nacionalistů. Výsledkem konference byla žádost (opětovná) německého episkopátu na "říšské ministerstvo pro církev", ve které si stěžoval na porušování říšského konkordátu. Po skončení zasedání jmenovaných pět biskupů odcestovalo - o své cestě neinformovali ani přítomné biskupské kolegy - do Říma.

Téměř 80letý Pius XI., který se uzdravoval z těžké nemoci, přijal německé biskupy na lůžku a pozorně naslouchal líčení poměrů. Biskupové se shodně vyslovili pro veřejný papežský projev proti církevnímu boji nacionálních socialistů. -

Nesčetné stížnosti německého episkopátu proti neustálému porušování konkordátu neměly žádný výsledek. Podobně tomu bylo i s příslušnými notami kardinála státního sekretáře.

Pius XI. dlouho váhal veřejně vypočítat potlačovací opatření vůči církvi ze strany NS režimu v Německu. V roce "uchopení moci" 1933 se ještě doufalo, že pomocí takzvaného říšského konkordátu bude možno nacionální socialisty a jimi vedenou říšskou vládu zavázat smlouvou, výslovně zajišťující práva katolických křesťanů a církve.

"Navzdory vážným pochybám jsme se tehdy proboujvali k rozhodnutí neodepřít svůj souhlas. Chtěli jsme své věrné syny a dcery v Německu v rámci možností ušetřit nepětí a utrpení, které by se jinak za tehdejší situace daly s jistotou očekávat ..." (Encyklika "Mit brennender Sorge"). Jak se brzy ukázalo, tyto naděje zklamaly. Smlouva, podepsaná při slavnostním aktu zástupci Svatého stolce a Německé říše, byla stále svévolněji porušována.

Podnětem k okružnímu listu ze 14. března 1937 bylo především neustálé, už dlouho nezakryvané porušování konkordátu nacisty. "Zákon o Hitlerjugend" z 1.12.1936 a postupné rozbití katolických sdružení mládeže, opatření proti vyučování katolického náboženství ve školách a po celém Německu začínající rušení katolických škol byla jen některá z diktátorských opatření v boji proti církvi, proti kterým biskupové neustále - bezvýsledně - protestovali. Papež protestoval diplomatickou cestou. "Až jednou přijde doba, kdy před zraky celého světa předložíme tyto naše snahy, dozvědí se všichni dobře smýšlející lidé, kde je třeba hledat obhájce pokoje a kde jeho rušitele", říká se v úvodu encykliky. "Na prosbu nejdůstojnějšího episkopátu nebudeme ani na chvíli litovat námahy a budeme u vedení vašeho lidu obhájci porušovaného práva - nehledě na okamžitý úspěch nebo neúspěch - a v poslušnosti svého svědomí a pastýřského poslání budeme klást odpor postoj, který se otevřeným nebo skrytým násilím pokouší zardousit zaručené právo."

Výsledkem cesty biskupů do Říma v lednu 1937 byl text, který se stal podkladem encykliky: Během noci vypracoval mnichovský kardinál návrh, jehož obsah se z větší části objevil v papežském listu. Jazyk encykliky byl zčásti ještě jasnější, ještě preciznější - a ostřejší, než Faulhaberův koncept: je tu patrný "rukopis" kardinála státního sekretáře Pacelliho, pozdějšího papeže Pia XII., který byl i vynikajícím znalcem německé kultury a jazyka.

Práce na encyklice byla ve Vatikáně tajena. V žádném případě nesměla být zveřejněna před čtením v německých kostelích. Když dostali po jednom exempláři pro každou německou diecézi, měli na nunciaturě v Berlíně naspěch. Bezpečnou cestou (k té už dlouho nepatřila pošta) se dokument dostal mezi 14. a 16. březnem do rukou biskupů, kteří teď stáli před úkolem, aby do 20. března byl k dispozici dostatečný počet exemplářů ke čtení v každé farní obci. Zčásti byly rozmnoženy v tiskárnách, které tiskly také církevní úřední listiny, zčásti byl potřebný počet rozmnožen.

Ve větších německých diecézích, jako v Mnichově nebo i v Münsteru, se encyklika rozmnožovala převážně v malých tiskařských závodech. Tyto práce se podařilo utajit; také teprve v sobotu 20. března dostaly kanceláře NSDAP ("nacionálně socialistické německé dělnické strany") a gestapo první evizo. Teprve v noci na 21. březen (přesně v 0.30 byla vyslána následující rádiová zpráva obergruppenführera SS Heydricha všem služebním Stapo (státní policie): "Doslovné znění papežova oběžníku, který byl čten dnes ráno, je díky výborné práci služebny SD (bezpečnostní služby) a služeben gestapa již znám. Obsahuje velezrádné útoky na nacionálně socialistický stát. Žádám, aby všechny katolické kostely byly po dobu jeho čtení hlídány. Pokud se projev objeví již v tisku, je nutné všechny dosažitelné exempláře mimo kostel a faru zabavit. Pokud by nějaké osoby rozdávaly tiskoviny mimo kostel a faru, a nejednalo by se o duchovní, je nutné je okamžitě zatknout. Okamžitě dát podnět k vylovení ze strany a přidružených svazů, jako DAF (Deutsche Arbeitsfront - "náhražka odborů"), dále Handwerkskammer apod. Ať jsou okamžitě předány soudu k odsouzení podle trestního práva ..." (Tento text vešel ve známost až po konci nacistického panství.)

Encyklika se četla z kazatelen všech asi 11 500 katolických farností Německa; nacisté tím byli tak překvapeni, že sotva došlo k nějakým incidentům. Především v diecézích s velkou návštěvností lidu byly souběžně se čtením rozdávány tisíce tištěných exemplářů věřícím.

Mnoho tiskáren v Německu bylo zavřeno a vyvlastněno, protože tiskly encykliku "S palčivou starostí"; kvůli držení a rozšiřování papežského listu došlo k výsledkům a zatýkání. Tak např. kaplan od sv. Michala v Berlíně, Bernhard Hack, který rozmnožil tisíce exemplářů a rozdával je berlínským katolíkům, byl začátkem dubna 1937 gestapem zatčen a odseděl si sto dní v samovazbě na berlínském policejním ředitelství.

Obsah encykliky

Po úvodním poukazu na "dodržování smlouvy" německými nacisty avádí papež vlastní "účel dnešního listu":

"V této hořině, kdy je vaše víra (německých katolíků) zkoušena v ohni nesnázi a skrytého i veřejného pronásledování jako pravé zlato, kdy jste obklopeni tisíci formami organizované náboženské nesvobody, kdy na vás těžce doléhá nedostatek pravdivých informací a normální možnost obhajoby, máte dvojnásobné právo na slovo pravdy a duchovní posily od toho, jehož prvnímu předchůdci byla určena závažná slova Spasitelova: 'Ale já jsem prosil za tebe, aby tvá víra neochabla, a ty jednou po svém obrácení posiluj své bratry' (Lk 22,32)."

Chceme-li náležitě ocenit naléhání a cíl encykliky, musíme se vystříhat toho, abychom ji v první řadě nechápali jako "církevněpolitický dokument". Jednalo se o duchovní vypořádání s nacistickou ideologií a jejími důsledky. Pod nadpisem "Čistá víra v Boha" se na rozdíl od nabubřelých slov nacistických řečníků vysvětluje: "Věřící není ten, kdo řečnickou používá slovo Bůh, ale jen ten, kdo s tímto posvátným slovem spojuje pravý a důstojný pojem Boha." V prvním odstavci encykliky se naprosto jasně říká to, co už se v Německu dávno nikdo neodvážil veřejně říci:

"Kdo vyděluje rasu, národ, stát nebo státní formu, nositele státní moci nebo jiné základní hodnoty lidských společenských poměrů - které uvnitř pozemského řádu zaujímají podstatné a čestné místo - z jejich pozemské stupnice hodnot a činí je nejvyšší normou všech hodnot, i náboženských, a modlářsky je zbožšťuje, ten převrací a porušuje Bohem stvořený a Bohem chtěný řád věcí ... Náš Bůh ... nám dal v suverénním podání svá přikázání; ta platí nezávisle na času a prostoru, zemi a rase. Tak jako Boží slunce osvětluje všechny, kdo mají lidskou tvář, tak i jeho zákon nezná žádné přednostní práva a výjimky. Vládoucí i ovládaní, korunovaní i nekorunovaní, urození i neurození, bohatí i chudí podléhají stejnou měrou jeho slovu ... Jen povrchní duchové mohou propadnout bludnému učení a mluvit o nacionálním bohu, nacionálním náboženství, mohou podnikat šílený pokus chtít uvěznit Boha, stvořitele celého světa, krále a zákonodárce všech národů, před jehož velikostí jsou národy jako krupěj na okovu (Iz 40,15), do hranic jednoho jediného národa, do omezenosti jedné jediné rasy měřené čistotou krve."

Vzhledem k polemice nacistů proti "židovskému" Starému zákonu se pod nadpisem "Čistá víra v Krista" naprosto jasně říká:

"Jen zaslepenost a pýcha může zavírat oči před drahocenným vedením ke spáse, které v sobě skrývá Starý zákon. Kdo chce, aby biblické dějiny a učitelská moudrost Starého zákona byly vypuzeny z kostelů a ze školy, hanobí Boží slovo ..." A dále: "Vrchol Zjevení, který je v evangeliu Ježíše Krista, je definitivní a navždy závazný. Toto Zjevení nezná žádné lidské dodatky, a už teprve nezná žádnou náhražku a žádné oddělování svévolným 'zjevením', které jistí současní mluvčí chtějí vyvodit z takzvaného mýtu krve a rasy ... Kdo se ve svatokrátězném zneuznění podstatných rozdílů mezi Bohem a stvořením, mezi Bohočlověkem a lidskými dětmi, odvažuje stavět vedle Krista, nad něho nebo dokonce proti němu nějakého smrtelníka, ten si musí říci, že je šílený prorok, na kterého se vztahuje zdrcující slovo Písma: 'Ten, jenž trní v nebesích, se směje' (Žl 2,4)."

Katoličtí křesťané, kteří na Květnou neděli 1937 téměř bez dechu naslouchali těmto slovům, chápali je mnohem lépe, než můžeme porozumět dnes my. Den co den totiž zažívali pokusy odcizit je církvi. Jeden z cílů - vytvořit jednu "německou", "nacionální" církev, museli nacisté, vzhledem k beznadějnosti svých snah, tváří v tvář věrnosti katolíků církvi, velmi brzy zase vzdát. Katolíci se cítili povzbuzeni jednoznačným konstatováním encykliky, která pod nadpisem "čistá víra v církev" dává na uvážení:

"Spasitelem založená církev j e j e d n a - pro všechny lidi a národy. Pod její kupolí, která se jako obloha klene nad celou zemí, je místo a domov pro všechny národy ..."

Pastorální zaměření papežského listu se projevuje v tomto odstavci, který nezamlčuje ani zatemnění božského poslání církve podílem lidské viny, ve vážně míněném napomenutí:

"Nestačí patřit do Kristovy církve. Člověk se musí také stát živým údem této církve - v Duchu a v pravdě. A to jsou jen ti, kdo jsou v milosti Boží a ustavičně krácejí v jeho přítomnosti v bezúhonnosti nebo v upřímném a účinném pokání ... Křesťanstvo rozpomínající se ve všech svých údech na sebe, odmítající každou povrchnost a zesvětštění, beroucí vážně Boží přikázání a církev, osvědčující se v Boží lásce a činné lásce k bližnímu, se bude moci a muset stát příkladem a vůdcem světa v samém základu nemocného, hledajícího oporu a ukazatele cesty, nemá-li jej postihnout nevýslovné neštěstí nebo úpadek překonávající všechny naše představy ..."

V téže kapitole mluví encyklika o stoupajícím počtu vystoupení z církve jako důsledku vzrůstajícího, zčásti přímého, zčásti nepřímého ztlaku nacistických diktátorů:

"Ve vašich krajinách, ctihodní bratři, se stále silnějším sborem ozývají hlasy vybízející k vystoupení z církve. Mezi těmito mluvčími jsou namnoze takoví, kteří se svým úředním postavením pokoušejí vzbudit dojem, jako by toto vystoupení a s ním spojená nevěrnost vůči Kristu Králi představovala obzvláště přesvědčivou a záslužnou formu vyznání věrnosti k současnému státu. Zastíranými i očividnými donucovacími prostředky ... je věrnost katolíků víře ... vystavena tlaku, který je právě tak nezákonný jako lidsky nedůstojný ..." Pod nadpisem "čistá víra v primát" potvrzuje encyklika ještě jednou jednotu vytvářející službu Petrova nástupce, která chrání každého před jakýmkoli "nacionálním církevnictvím":

"Jestliže lidé, kteří nejsou jednotní ani ve víře v Krista, vám předkládají ideální a vábíivý obraz jedné německé nacionální církve, pak vězte, že to není nic jiného než popírání jedné církve Kristovy, očividný odpad od misijního příkazu jít do celého světa, který může splnit a podle něho žít jen světová církev. Historie jiných národních církví, jejich duchovní ustrnutí, jejich podléhání nebo otročení světské moci, ukazuje beznadějnou neplodnost, která s nevyhnutelnou jistotou postihne každou ratolest odloučivší se od živoucího kmene vinné révy církve." V odřídle "Memnit smysl svatých slov a pojmů" upozorňuje papež na pojmy degradované na nacistické fráze a na jejich vlastní křesťanský význam: "zjevení", "víra", "nesmrtelnost". Text na tomto místě však podchycuje také pojmy, které jsou stále znovu nacisty odmítány a vysmívány jako ve své podstatě "neněmecké": "dědičný hřích", "Kristův kříž", "pokora", "milost". Právě pokora byla především katolické mládeži vykládána jako "svatouškovský" postoj nedůstojný mladého děnce a jeho hrdinského smýšlení. K tomu encyklika:

"Kristova církev, ke které ve všech dobách až do nedávné přítomnosti patřilo více vyznavačů a dobrovolných mučedníků než ke kterémukoliv jinému společenství, nemá zapotřebí přijímat z takové strany poučení o hrdinském smýšlení a hrdinských výkonech. Svými plytkými řeči o křesťanské pokoře jako o sebeponížení a nehrdinském postoji, se odporná nadutost těchto novátorů vysmívá sama sobě."

Na souvislost náboženství a mravnosti upozorňuje odstavec "Morálka a mravní řád", ve kterém se mimo jiné říká:

"Žádná donucovací moc státu, žádné čistě pozemské, byť samy o sobě ušlechtilé a vysoké ideály, nevudou natrvalo s to nahradit poslední a rozhodující pohnutky vycházející z víry v Boha a v Krista."

Bezprostředně nato navazuje odstavec "Uznání přirozeného práva":

"Lidské zákony, stojící v neřešitelném rozporu s přirozeným právem, trpí vrozenou vadou, kterou nemůže vyhojit žádný donucovací prostředek, žádný vnější mocenský růst. Tím se musí také měřit zásada: 'Správné je to, co prospívá národu'. Tato zásada může mít správný smysl, jestliže člověk uzná, že mravně nedovolené nikdy nemůže sloužit opravdovému blahu národa. Už staří pohané poznali, že tato zásada, aby byla správná, se musí vlastně obrátit a znít: 'Nikdy není prospěšné to, co zároveň není mravně dobré. A není to mravně dobré proto, že je to užitečné, ale protože je to mravně dobré, je to také užitečné' (Cicero, De officiis 3,30). Oddělena od tohoto mravního pravidla by tamta zásada v mezinárodním životě znamenala věčný válečný stav mezi národy. Ve vnitřním životě státu t. z. zásada slučováním prospěšnosti a oprávněnosti zneuznává základní skutečnost, že člověk jako osobnost má Bohem daná práva, která ze strany společnosti nesmí být jakkoliv popírána, rušena nebo porušována." - V této přirozenoprávní souvislosti potvrzuje papež především právo na praktikování náboženství a právo rodičů na výchovu svých dětí.

K naléhavým cílům nacistických mocipánů patřilo plně "zabrat" a "vlastnit" mládež a ji "vychovat" výhradně ve svém duchu. Proto není divu, že jedna kapitola encykliky je adresována mladým katolíkům, "Mládeži":

"Tisíce jazyků dnes hlásá evangelium, které nezjevil nebeský Otec. Tisíce per píše ve službě zdánlivého křesťanství, které není křesťanství Kristovo. Tisk a rádio vás denně zasypává (zahnuje) výtvary s obsahem nepřátelským vůči a církvi a bezohledně a neuctivě napadá to, co vám musí být vznešené a svaté.

Víme, že mnozí, mnozí z vás museli a musejí pro věrnost vůči a církvi, pro příslušnost k církevním, konkordátem chráněným sdružením, prožívat temné doby zneuznání, podezřívání, tupení, popírání vaší věrnosti vlasti, různého poškozování v zaměstnání a společenském životě ...

Dnes, kdy hrozí nová nebezpečí a nová napětí, říkáme této mládeži: 'Chce-li vám někdo zvěstovat jiné evangelium než to, které jste přijali' - na kolenou zbožné matky, z úst věřícího otce, z vyučování vychovatele věrného svému Bohu a své církvi - 'buď proklet' (Gal 1,9). Založí-li stát státní mládež, povinnou organizaci pro všechny, pak je - bez újmy práv církevních sdružení - samozřejmý a nezadatelný právní nárok mladých samých a jejich rodičů za ně odpovědných požadovat, aby tato organizace byla vyčištěna od všech projevů nepřátelských křesťanství a církvi, které až do nedávné minulosti, ano až do přítomnosti, vhnáti věřící rodiče do neřešitelných konfliktů svědomí, protože nemohou dát státu to, co je od nich ve jménu státu požadováno, aniž by uloupili Bohu to, co je Božího.

Mnoho se k vám mluví o hrdinské velikosti - ve vědomém a skutečném protikladu k pokoře a trpělivosti evangelia. Proč se vám zatejuje, že existuje také hrdinství v mravním boji ... Mnoho se mluví o lidských slabostech v dějinách církve. Proč se před vámi mlčí o velkých činech provázejících její cestu staletími, o světcích, které zrodila, o požehnání, které plynulo z živého spojení této církve a vašeho národa pro západní kulturní svět? ..."

Po velmi podrobném odstavci určeném "kněžím a řeholníkům", ve kterém papež především vybízí k bezúhonnému životu, k lásce lidem jim svěřeným, k věrné službě pravdě, je závěrečná kapitola určena "Věrným laikům". Zvláště "vřelý pozdrav" papeže je určen katolickým rodičům:

"Vaše Bohem daná práva na výchovu a povinnost výchovy jsou právě v přítomném okamžiku středem boje, který může být sotva osudnější. Kristova církev nemůže začít truchlit a naříkat, když jsou pustošeny oltáře, když svatokrádežné ruce obracejí Boží domy v prach a popel. Pokoušejí-li se znesvětit svatostánek křtem posvěcené dětské duše výchovou nepřátelskou křesťanství, je-li z tohoto živého Božího chrámu

vyrvána věčná lampa víry v Krista a na její místo je dosazována bludička náhražkové víry, která už nemá co dělat s vírou kříže - pak je blízko duchovní zneuctění chrámu, pak je pro každého vyznávajícího křesťana povinností jasně oddělovat svou odpovědnost od odpovědnosti protivníka, nezatěžovat své svědomí spolupůsobením na takovém osudu a zkáze. Čím víc se protivníci snaží popírat a přikrašlovat své temné úmysly, tím víc je na místě bdělá nedůvěra a nedůvěřivá bdělost vyburcovaná hořkými zkušenostmi."

A papež katolickým rodičům připomíná:

"Na jedno nezapomínejte: Žádná světská moc vás nemůže zbavit Bohem chtěného pouta odpovědnosti, které vás pojí s vašimi dětmi. Nikdo z těch, kdo na vás dnes dotírají ve vašich právech na výchovu a předstírají, že vás zbaví vašich vychovatelských povinností, by místo vás nemohl odpovědět Věčnému soudci, až se vás zeptá: Kde jsou ti, které jsem ti svěřil? ..."

Na konci je ještě zmínka o tom, že to Svatý otec s encyklikou, jejíž jazyk je naprosto jasný, neměl lehké:

"Každé slovo tohoto poselství jsme odvažovali na vahách pravdy, ale i lásky. Nechtěli bychom nevhodným mlčením mést spoluvinu na nedostatečném vysvětlení, ani zbytečnou přísností na zatvrzení srdcí těch, kdo podléhají naší pastýřské odpovědnosti a k nimž naše otcovská láska není menší proto, že teď kráčeji cestou omylu a odcizení."

Leboť právě tak málo jako byl německý národ národem bojovníků odboje, by se dalo o jedné z velkých skupin uvnitř tohoto národa, o katolících, říci, že všichni byli rození mučedníci. I mezi nimi bylo - jako v celém národě - mnoho, příliš mnoho těch, kdo šli s proudem, kdo měli jednoduše strach a také mnoho těch, kdo se považovali za pokrokové, když s jásotem vítali zaslíbenou "tisíciletou říši" a jejího "führera". Těm posledním prorokoval starý muž na Pětrově stolci:

"I když mají mnozí z nich, aby se přizpůsobili obyčejům svého nového okolí, pro opuštěný otcovský dům a otce samého jen slova nevěry, nevděku nebo dokonce bezpráví, i když třeba zapomenou na to, co odhodili - přijde den, kdy se přivalí hrůza odklonu od Boha a duchovní zpusťlosti na dnešní ztracené syny, kdy je touha po domově přiřizena zpět, k Bohu, který obveseluje jejich mladost, a k církvi, jejíž mateřská ruka je vedla po cestě k nebeskému Otci. Předmětem našich ustavičných modliteb je uspíšení této hodiny."

Kež papež udělí všem, jimž jsou určena jeho slova - "v neposlední řadě nemocným a uvězněným" - své apoštolské požehnání, ujišťuje: "V důvěře k němu (Všemohoucímu) 'nepřestáváme se modlit a prosit za vás' (Kol 1,9), děti církve, aby dny smutku byly zkráceny a abyste byli shledáni věrnými v den zkoušky; a také za pronásledovatele a utlačovatele: kež by jim Otec světla a milosrdenství dopřál hodinu u Današku, hodinu poznání, za sebe a za všechny, kteří se s nimi mýlili a mýlí."

Mluvili jsme již o zuřivé reakci nacistů na čtení papežského listu. Protože jim však zastrašování, zákazy, zabavování a vyvlastňování tiskáren bylo málo, ale na druhé straně se jim doba nezdála ještě dostatečně "zralá", aby "povolali k odpovědnosti" domnělé strůjce, německé biskupy (alespoň těch pět, kteří se bezprostředně zúčastnili přípravy encykliky) - sáhli k obzvláště "přesvědčivému" prostředku: veřejnému pomlouvání kněží a řeholníků. Po čtení encykliky proběhla nová centrálně řízená, vlna mravnostních procesů proti duchovním a řeholníkům (podobná dřívější propagandistická akce byla vzhledem k olympiádě 1936 zastavena), doprovázená náležitým přívalem špíny ve "zglajšaltovaném", zcela cenzurovaném německém tisku. Skutečné přečiny, ale především podezřívání jednotlivců, byly odporným způsobem nafukovány. Jedním z vrcholných bodů této kampaně byl projev ministra propagandy Goebbelse 28. května 1937 v berlínské Deutschlandhalle. Cíl byl jasný: Chtěli porušit důvěru církevních obcí v jejich kněze a biskupy. Tímto způsobem rozštěpená církev by byla bezbranně vydána napospas všem útokům.

Už jen tyto reakce ukazují, že slova encykliky trefila u nacistů "do černého". Jaký účinek měla papežova otevřená slova na katolíky věrné církvi, se dá ještě dnes zjistit od starých lidí našich farností. Nám, dnešním lidem, musí především stále znovu připomínat jedno: Veřejné zaujetí stanoviska takového druhu, které totalitní nárokování moci režimu prostě ignorovalo, už se v Německu v roce 1937 nevyskytlo! V Německu té doby ani nikde jinde už prostě nebylo možné, aby se veřejně, před statisíci katolíků, otevřeně nazvaly pravým jménem a odsoudily rasistická ideologie a boj proti církvi a především lži těch, kteří tento lid svedli.

V poslední době se hodně diskutovalo o tom, zdali bylo moudré či nemoudré uzavřít takzvaný říšský konkordát mezi Svatým stolcem a německou říší v létě 1933, tedy půl roku po tom, co se Hitler dostal k moci, zdali prospěl nacistům popř. uškodil církvi. Na konečný úsudek o této věci - bude-li jaký - ještě chybí. A poukazovat na to, že ještě po létech, když byly cíle hitlerovského Německa už víc než jednoznačné, suverénní státy s tímto režimem uzavíraly smlouvy, není sice bezvýznamné, ale také zde nevede dál. Zato může být pro utvoření úsudku důležité slovo svědka té doby, jezuita Friedricha Muckermanna, který byl nacisty na plakátech označen jako "státní nepřítel č. 1", kterého donutili uchýlit se do exilu a štváli po celé Evropě:

"Celý konkordát mezi Svatým stolcem a německou říšskou vládou může být posuzován jen se zřetelem k encyklice "S palčivou starostí", která v jistém ohledu tvoří jeho poslední a závěrečný článek."

Ze St. Hedwigsblatt (NDR), 1987/11, 12, 13